

Ben Turán

Egy lány bátorsága

Volt egyszer egy világháború. Felfoghatatlan, de közben szép lánynak lenni jó. Ezért mondta a keleties szépségű Edit a szomorú búcsúzaskor Palinak, a férjének, egy színésznő után szabadon ... – Nem vagyok halhatatlan, csak felejthetetlen. – Volt egy szobrász barátjuk, akit azért üldöztek a rendszerű zszurnaliszták, mert olyan szürreális élettere volt neki Magyarország, amit valami különleges szoborban képzelt el felmutatni. Ez pedig egy deli ló, melynek tomporából nő ki a feje. Mi lehet vele, ki tudja? ... Palit egy korábbi sikeres lelépés után mégiscsak elvitték Erdélybe, munkaszolgálatra. Most újra szökött. Mi lehet vele s hol van, ki tudja? Edit bezárkózott magába, hogy átgondolhassa, mit is mer vagy képes csinálni ebben a felfordult világban a szabadságért. ...

Egy gettó ketrecébe kerülni, az elviselhetetlen lett volna. Aztán a zuglói Kisok-pályára gyűjtötték be a környező kerületekből a munkaképes zsidó nőket. Ám akkor a szerencse észnél volt. Palinak egyik barátja, pontosabban volt matematikus évfolyamtársa, Gombás Pál, egy jóérezsű keresztény fiú elment az ő nevében a Vadász utcai „üvegházba”, ahol a mocsokkal szemben a cionista ellenállás igazolványokat és schutzpassokat hamisított. Szerzett is belőle kettőt. Ezeket a svájci védleveleket becsempészve a pályára, Editnek és anyukájának, Klárinak sikerült kievickélnie onnan. Kísérettel elkerültek a Szent István park 3-ba, egy „csillagos házba”, ami némi biztonságot ígért. Védett háznak is hívták... Negyvenketten voltak egy kétszobás lakásban a második emeleten, ahonnan egy rendőr kidobta a korábbi zsidó tulajt. Éheztek.

Aztán a munkaképes zsidó nőket egyszer csak elhajtották onnan Óbudára, a téglagyárhoz. Edittel volt ott is az anyukája, Klári, aki mindig finoman ápolta kezét, hogy hasonlíthasson az úriasszonyokhoz. Ettől fiatalabbnak látszott, de ennek most vége. A gyűjtőhely már többször kiszolgálta az önkényt, s most se lehetett tudni, mi lesz a női jajongással kísért begyűjtés vége. Mi lesz velük? Azt suttojják, hogy vagonok viszik az embereket már Budapestről is bizonyos német táborokba. 1944

júliusában nem csak a dühödten sugárzó Naptól lehetett leizzadni. Ám Edit elhessentette magától a tétovaságot. ... A kietlen téglagyárhoz érkezve Klári csak nagyon halkán mert megszólalni. – Úgy vásárolnék most egy kis jóindulatot. De hol? – Mivel az óbudai téglagyár szabadtéri szárítórészlegét a háborús tébolyban több emberhullámot is összszeterelni képes, hatalmas gyűjtőhellyé változtatták, szétszóródtak rajta a frissen odakerültek. Edit egy fészert alatti tétován ácsorogva az anyjával, meglepetésére egy fiatal rendőrré lett figyelmes, aki éppen őrá. Szép szál férfi a téglagyári szárító terén... Láthatóan nem nagyon érdekelte az őrzés feladata. Még pajzánul legyintett is a fiatal nő felé, hogy ez aztán őt nem érdekli. Akkor Edit kihúzta magát. Meglepetten, de jól értve a férfit tekintet érdeklődését. Öntudatlanul is tudta, hogy a fiatal férfiak szeretik a női test elejét. Aztán diszkréten igazítva melltartóján, belegendolt a mozdulat hasznosságába. Szökni akart innen mindenképp! Edit a teljesen elnáciasodott Magyarország szorításában megérezte, hogy nincs itt jó helyen. Valamit tennie kell a helyzet ellen, még ha tucatnyi, de lehetetlen alternatívába is keveredne. Csak mit s hogyan?

Amikor beszédbe elegyedtek, hamar kiderült, hogy ez a felajzott hatóság igen sértetté vált egy durva intézkedés hatására. Melynek értelmében az úgymond „pipogya” rendőröket vidékről felhozott s megbízhatóbbnak vélt csendőrökkel cserélték le, fokozatosan. Nos, a fiatal délceg nem akarta ezt megvárni, s ezért inkább ajánlatot tett a szemé elé penderült vonzó nőnek. Ám ahhoz ki kell innen jutniuk. Ki kellett vinnie a nőt, még ha zsidó is. ... Az egyik téglaleraaktnál posztoló s az emberlerakat őrzésére szánt suttyó csendőr láttán a rendőr elmosolyodott. Magát már fedezőménnek álmodta, és többnek érezte a brutális parasztnak, ahogy kísértél egy zsidó lánnyal a kiskapun. Biztos letartóztatta ezt, gondolják majd azok, s így nem kérdezik. ... Klári aggódva fordult Edithez, szerinte az élet addig, ameddig ... Becsüld meg!

A férfit csiklandozta a beleegyezés. Aztán már kézenfogva mentek ki az egyik kiskapun, ahol egy

éppen disznózsíros kenyerét majszoló csendőr bámult rájuk. A rendőr ránevetett, amitől az megkukkult. De a nő felé bökkve halálos pimaszsággal azért megkérdezte a rendőrt. – Jó cucc? – Aztán neki-szaladt a páros a városnak a Margit-híd felé, ahol egy üres szobát kellett találniuk. Edit megnyugtatta a fiatalembert, hogy ő már tudja is, hova mehetnének. ... Ám andalgás helyett a sürgető hím akarat a Batthyány térig erőltette a sétát. Ott a rendőr egy kopott házban felszaladt egy barátjához, hogy ágy kellene a szép zsidó lánnyal. ... Előtte Editet beállította egy telefonfülkébe, hogy várjon, ne mozduljon innen, különben még a Dunába találja lőni. De a barát nem volt otthon, így folytatódott az ösztön-roham. Akkor a Margit-hídon átmentek Pestre. Közben alig beszéltek egymással. Edit nem bánta, és a szemét szemérmesen lesütötte, amikor a férfi egy igazoltatáskor a vigyorgó katonákra kacintott. A katonák szeretik a női feneket nézni, ha lehet, de ez a rendőrnek is jól jött most, mert ha lelepleznék a zsidó lányt, akkor ő is bajba kerülne. Aztán mohón a Duna rakpartján tornyosuló homokzsákokra szerette volna döntenit a lányt, de előtte fel-támadt Editben egy mentő ötlet.

A Margit-híd széles gesztussal kísérté át a párocskát Budáról Pestre. De a híd közepén rákönyökölt a Margit-szigetre, ettől magabiztosabban tartotta össze Budapestet a gyors folyó felett. Ez megerősítette Editet, hogy a kényszert jól használja ki. ... A rendőr nem tudta közben elnyomni hirtelen támadt buzgóságát, s arca kegyesen ragyogott mikor megkérdezte... – Ugye mázlid van velem, kisanyám? – Edit a vágyteli bólogatás helyett figyelmeztette. – Vigyázzon, mert a „mázli” az egy héber szóból származik! – Edit Resch Gizella papírjaival bujkált már 1943-tól. Gizi a jóbarát Sándor Pista keresztény felesége volt. Kérdés nélkül csúsztatva Edit kabátzsebébe az iratait, hátha védelmet jelentenek. ... Edit körbepillantott a Margit-hídról. Ez a kép Budapestről azért csak az enyém, gondolta, mert egyetlen jövőbeli szempár sem láthatja majd így. Csak átérjünk a túlpartra, egy másik életbe ... Akkor a szerencse odaszólhatott a balszerencsének, hogy hagyj élni ezt a lányt! Edit egy naiva bátorságával szólalt meg, hogy neki a Lipótvárosban lenne egy jó barátnője. S ha felmegy hozzá, ott biztos héder várja őket... Arra is gondolt, hogy a huszonégy évének mindenképp el kell menekülnie a férfiarcú halál elől. Majd egy Bauhaus ház elé érve, Edit hevesen a férfihoz fordult. – Előd, itt van a ház, ahová fel tudnánk menni. Hamár egyszer kihoztál a téglagyárból. Nagyon utálhatod a „megbízhatóbb” csendőr kollégákat... Vagy csak egy lefegy-

verzett rendőr vagy, nagy vággyal? Nyugalom, felmegyek s körülnézek, mehetünk-e, van-e még az az ágy ... Aztán jöhetsz. Itt várjál! Nekem is jobb így szabadon, mint a gettóban. Oda soha többet nem megyek. – Aztán belépett egy kapun, de hátul egy másikon rögtön ki. Arra gondolt közben, ez a szerencsétlen kéjsóvár nem tudja, hogy ez itt egy átjáróház! Nincs más lehetőség, lelépek most. Lelkiismeretfurdalásom legyen, mert kihozott? Nem. ...

Amikor Edit elindult a meglelt ház kapuja felé, a szerelmi készenlétben álló rendőr még utána szólott. – Aztán egyék is valamit! – Jó lenne, ha lenne mit, gondolta komoran Edit, s akkor váltotta lépteit sietősre. Amikor elnyelte a bejárati kapu, belecsuszszant a menekülés torkába. Az átjáróházzal természetesen előre tudott, de az izgalomtól szíve a szájában dobogott. Csak nehogy csapdája legyen a túlsó vég, hogy esetleg zárva ott a hátsó kapu. Hála a Teremtőnek, el lehetett menekülnie, megnyílt a világba szökés szárnyas ajtaja. Pá!

Ez egy honmentessé vált zsidó lány esőtől ázott menekülése volt a ködbe. Edit sietősen távolodott a háztól, szinte rohant. De azért próbálta lelkét egyensúlyban tartani régi hangulatok mentén, szuszogva. Amikor például belépett a szegedi zsinagóga csodájába, úgy érezte, megérkezett. A helyemen vagyok, gondolta akkor. De jó lenne most is bemenni valahova, ami elrejt és kitart jövőig. Miben lehet itt hinni?

Edit váratlanul gondolt bele abba, valami másba, hogy elmaradt a havi ciklusa. Erősen feszülni kezdtek mellei, s keze a hasára tévedt. Lehet, hogy terhes? Hihetetlen, de anya lehet? A friss gondolatra felágaskodott benne egy újfajta érzés. Nem lesz soha felelőtlen, ne múltjon rajta egy új élet. Ha az lesz egyszer... Hova is mehetne most? A gyerekvárás boldog felismerésében nem érdekelté már, mi lesz a tahó rendőrrel a másik kapunál. Miközben pánikszerűen illant el a helyszínről, azzal vigasztalta kételkedni hajlamos lelkét, hogy a baba majd biztos művész lesz. Akár őhelyette is. Mert a művészet élménnyé teheti a vacak életet. Ettől aztán villámszerűen lett elszánt és nem beletörődő nő, aki futott egy újabb védelmet jelentő ötlete után. Számolni nem volt ideje, mikor is járt otthon férjecskeje, Pali. Áldotta őt, saját áldott állapotja miatt.

***

Edit a szabadulás szárnyalásában úgy érezte, hogy véd egy korábbi boldog pillanatot is, melyet utoljára

ra töltött férjével, s mely talán teherbe ejtette. Az augusztus végi rőt napfény felélesztette benne a reményt. A Baross utca felé vette útját. Valaki egyszer nagyon ajánlotta a Frigyesi-klinikát, ha majd itt lesz az ideje. Most aztán többszörösen is itt lett. „Házi terhesként” sikerül tán elbújnia. ... Kétségbeesetten kérlelő szemét látva Dr. Lexa László felvette Editet ideiglenesen a klinikára „házi terhesként”. Noha platinaszőke parókája ellenére is láthatta lent, hogy sémi-fekete. De a szép szemek meghatották. A folyamatos kórterem és folyosómosásért a fizetség az életbenmaradás volt. Némi enivalóval s alvászéssel egy padlásszegletben. A csíkos zsákruha pedig az állományba tartozás látogatását keltette. ... Békeidőben az augusztus vége telis-tele van gyümölcscsel. De itt most csak csurog a nyál utánuk, alig kapnak bármit is enni a várandósok. Edit valamelyik kórteremben épp felmosott egy ütött-kopott vaságy alatt, mikor meghökkenő dologra lett figyelmes. Nem elég, hogy egy szerencsétlen nagyhasú asszonyság elkunyerálta az ételmaradék-mócsingokat a szobatársaitól, s azt mind saját tányérjába kotorva összekeverte. De egy óvatlan pillanatban az ajtó mellett alvó öreg néni éjjeli szekrényéhez lépett, s takarni vélte ugyan, de kilopta annak pohárba áztatott műfogsorát. Hogy legyen mivel megrágni a nagy repetát. Aztán beszélni már nem volt hajlandó, nehogy meglássák azt körülötte a pletykanők. Mindenre csak bólintott, ferde szájjal. Editet nagyon zavarta az öreg néni kétségbeesése ébredéskor, de nem mert szólani. Mert joggal félt attól, hogy a lopós asszonyság esetleg feljeleníti a környéken vadászó nyilasoknál, mint bujkáló zsidó nőt. Másik szobába kerülve Edit aztán újra megsímította hasát, és öntudatosan elmosolyodott. A testem tudata most megváltozik, mert a sanyarú idők dacára is terebélyesedni fog. De kettőnkért vállalva már felelősséget, köszönöm a természetnek. Természetesen... gondolta.

Egyszer csak váratlanul s kéretlenül beállított a klinikára egy nyilas különítmény. Senki sem mert tőlük bármiféle papírt kérni, hogy nyílt parancsuk lenne. Ami nem is lehetett, hiszen nem voltak még „törvényesek”. De a terrort már gyakorolták. Razziázták a környéket. A gyilkoláshoz emberanyag kell, s hátha akad itt zsidó. Az ordibálással megkezdett nyilas razzia a földszinten, bekergette a riadt Editet az emeleten Dr. Orbán József professzorhoz. Aki hívő katolikus volt, még egy házioltárt is őrzött a szobájában. De aki az első vizsgálatkor feltette neki a nagy kérdést, tudván s vallva, hogy Jézus is zsidó volt... – Most jelentsem fel a Megváltót a nyilasoknál? – Így Edit tudta, hogy őt sem

fogja. Ám újra hála a Teremtőnek, a razzia elmaradt az emeleten. A vérgőzös nyilasok sietve elkotródtak törvényesedésük vaskos akaratával. Editnek innentől kezdve mégsem volt maradása. A csíkos zsákruhában osont ki a klinikáról. Ha már nem lehetett cserélni, legalább a bizonytalanság helyszínét kellett felcserélnie. Bár Edit az utcán előbb kallódva s elveszetten érezte magát, később emlékezete megidézett egy nyugalmas sámlit. Amelyen ülve a konyhasarokban oly szeretettel hallgatta egykor Scheiber bácsit. Aki meggyőződéssel tanította, hogy Jézus zsidó volt, egy zsidó próféta. Ezért végezte ki őt, keresztre feszítve a Római Birodalom. Mert épp akkor volt Ő, amikor a hódító Róma legyűrte utolsóként a Mediterráneumban a zsidó Jeruzsálemet... Az Alsóerdő-sorra ment a jó takarítónénihez, Telekinéhez. Abban a reményben, hogy ott talán találkozhat férjével, Palival is. Aki szintén szökésben igyekezett a felszabadulás elébe menni. Állítólag gyalog jött idáig az erdélyi munkaszolgálat felrobbanása után. De sajnos nem volt már az öreg Telekinénél. Az emberek nem sokat tudhattak egymásról e gyalázatos időkben. Az oroszok meg talán ideérnek egyszer. ... Hogy mit tesz el az emlékezet a zsebébe? Ki tudhatja ebben a viharban? Az igazságszolgáltatás szép álmom. De itt még a szót sem értik, mit jelent. Tombol a brutális igazságtalanság. Mózes, itt összetörték a Tízparancsolat tábláit.

***

Valamikor Edit egyik udvarlója megjegyezte, látja, hogy sokat olvas, biztos írónő szeretne lenni. Volt rögtön egy tanácsa is az irodalomhoz. – Kell erős keret, s abban majd az összes töredéked egészséges egésznek fog hatni... De tudod, mi lehetsz itt most? Legfeljebb a krokodil fogkeféje, mint író. Jobb, ha illegalitásba vonulsz. És megpróbálsz gyakorlati emberként segíteni a még nálad is szerencsétlenebbeken. Szép zsidólány ...

Edit a kiúttalanság táblája előtt számot vetett lehetőségeivel. Most már nincs helye lányos félelmeknek! Ami eddig lehetett még. Nincs mórifikálás, ildomos finomkodás vagy a kombiné színének változtatása. Arcát még süttette egy kicsit a nyárvégi nappal, aztán az ősze fordulva belevágott a komolyba.

Edit korábban nem mehetett egyetemre. Ezért a kipenderített zsidólány 1939-től 43-ig női kalapos volt. Ám közben gondozónői tanfolyamot is végzett. Az anyukája, Klári nem nagyon örült ennek, de mit volt mit tenni?

Adódott hát a gondolat, hogy akkor most újra egy óvodát kéne létrehoznia, mint egyszer már ... Oly sok kallódó kisgyerek lett ebben az eszement felfordulásban. Különb is a munkaszolgálatos behívójának megérkezése előtt, férjének, Palinak legjobb barátja, egy másik matematikus, a kedves Grünwald felajánlotta már neki Szondi utcai lakását ilyen célokra. És egy késődelutánon megtalálta őt valaki a baloldali illegalitásból. Könyörgött, hogy segítsen, mert két kisgyereket nincs kire bízna, otthon pedig nem lehetnek, ahol egyébként ő sincsen.

Edit nagy levegőt vett, s akkor hirtelenjében létrehozta új, illegális óvodáját az illegális gyerekeknek. Mert többet is hoztak később szigorú arcú szülők. Edit nem félt, hisz ő Resch Gizi volt már. A papír elrejtette. Két feladat adódott rögtön. Egyrészt a síró gyerekek játékos megnyugtatása. Másrészt az etetés megszervezése. A szülők titokban távoztak, a felelősség pedig rámaradt. Szeptember végefelé, Petőfi verse nyomán is kérdezte most, „látod amottan a téli világot”, Edit? Így gondolt maga felől egy pillanatra. Nagyon szerette anyai nagyapját, Mäth-Martony Arnold bácsit, a mádi borkereskedőt, akinek később osztály-sorsjáték üzlete lett és öregapját is, Mäth Lipótot, a mádi szabómestert. Nekik biztos tetszene, hogy ő milyen hasznos most. ... A mázsán mindig a most mániáját mérjük. Úgy érezte, ha most nem segít, akkor nem érdemli az élettől a jót.

A kis gyerekcsoporttal az állatkert felé tartva, Edit végiggondolta ötletét, amit a szeretet jegyében talált ki. Irigylésre méltó szülők, akik majd láthatják a távolból ... Különb is, ha malasztal teljese a magyar szívek, így szokták mondani, akkor a gyerekek is lehetnek vidámak az állatkertbe menet. Oly sok hamissággal megy szembe e kis fortély... Mert még az utcán is bős plakátok ontják a gyűlöletet. Jó, hogy a kisgyerekek nem tudnak olvasni.

Egy járdáról rosszul lelépve Edit megrándította bokáját. Sokáig enyhén sántikálva folytatta a sétát. A gyerekek semmit sem vettek észre. Arra gondolt akkor, hogy egy zsidólány álnéven segít a magyar baloldalnak. Vajon egyszer majd viszonozzák-e, vagy itt továbbra is mindent hengerel az antiszemitizmus?

Az állatkertbe érve Edit a gondjaira bízott zajos kisgyerek-csoporttal épp ballagott a ketrecek között, amikor a majomketrec elé érve a gyerekáhitat ujjongásban tört ki. Megéreztek a játszótársat ott... Editnek hirtelen eszébe jutott két nappal ezelőtti

lázálma. Magát látta a ketrecen belül, mint apamajom... Jaj, micsoda villanás. Aztán a fáradó gyerekekre nézett. Eljártssza-e nekik, hogy majomként hogy is látta a ketrecen túli dolgokat, hogyan képződik a világ az ő fejében? Nem lehet, de azért magában felidézte. ... Edit tisztelte férje tudományos elkötelezettségét, Pali matematikus volt. Tanított is, amíg lehetett. Mindig azt mondta, nem is annyira a tárgyat, mint inkább az embert tanítaná! Hogy tekintettel legyen mindenre, az egészre, az univerzálisra. S akkor kibuggyanhat belőle a tehetség. ... Csakhát Edit azt álmodta, hogy ő az a majom, akihez épp most értek. Hogyan láthatja az onnan e világot?

...„Én vagyok a Maki majom. És szép! Biztos ezért hoztak ide, a budapesti állatkertbe. Afrika messze került. De hát az embereket ez nem érdekli. Vadállatok ezek, meg vérkereskedők. Pedig teljesen majomszabásúak! Még ugrálni is tudnak az emberek kétlábon, mint én... Hogy-hogy engem rács mögé zárnak, milyen alapon? Csak törölgetem itt a port erről a rácsról meg nézelődöm, mi mást tehetnék. De megfigyeltem magamról, hogy az én figyelmes figyelmem a következő kajaosztásig is eltart mindig. Aztán ham-ham, ami kell, az kell... Nicsak, amott pinduri kisemberek jönnek errefelé! Mintha egyenest hozzám jönnének ezek a gyerekek nevezett kicsi palánták. És jön velük valami néni is! Egészen izgalomba kerülök, hiha-húha! Hű, de csinos majomszabású! Rásimítanék, ha észrevenne... Mit mutassak neki? Tanácstalan vagyok.

A szomszéd lakók mondtak azért róla egyet s mászt. Bár a Mancsi majom csak féltékeny. Azt leszámítom. A szép hosszú fekete haja megkülönbözteti tőlünk. Én mégis szeretem! Azt mondják, hogy egy bujkáló, rejtőzködő, illegális néni. Ezt nem értem, de mondják. Nemcsak én figyelek, néni, ők is megfigyelnek. Tetégedet furcsának találnak! Aki csak úgy csinál, mintha óvónéni lenne. Az órát nézed, hogy pontosan érkezettek-e? Látom... Terelgeted a gyereknyáját, s a távolban könnyes szemű férfiak és nők várnak erre. Az árnyékból csak félig előmerészkedő, illegális apukák és anyukák. Hajajajaj! Te csinálod, hogy a csicsija-babuska ringatás helyett néha elhozod ide elém ezt a sok kis csiripelőt. Hogy a távolból a szüleik láthassák őket! Értem. De a kis srácok nem vehetik észre őket soha. Mert lebuknának... Na, okos vagyok, hogy ezt észrevettem? Bár sírni is tudok. Na? Embergogyi van itt... Csak ne lenne ilyen fanyar ülni egész nap a rács mögött a popsimmal. A majomketrecnél találkozni jó, s a gyerekek még rám is néznek. Editke, puszi! Nem halod? Minden szerdán és szombaton jönni kell, amíg lehet. És a távolban azok a

sálba burkolózott apukák és anyukák ... Ők nem engem néznek, hanem a gyerekeiket. Különös lát-hatás! Jó vagy. Most biztos arra gondolsz, hogy hol is lehet a te párod? Mostoha világ. Ha tehetném, megsimogatnád. Az ad biztosságot, nem ez a rács... Megrázom a rácsot, de jó lenni! Még ha majom is vagyok. Így azt is tudom, mint a gyerekek, hogy a popsi a pukinak a háza. S ha van mit enni, akkor a puki meg a kakinak előszobája. Ugye intelligens vagyok? Látom, mi folyik itt általad. Ha azt mondod, nehéz az élet, azt tudjuk. Viszont ha nem lehet végigcsinálnod, amit akarsz, akkor legalább akard végigcsinálni, amit lehet! A megalázottságról pedig máskor gondolkodjál..."

Nagyon hiányoztak Editnek párja melengető szavai. Helyette is álmodhatta bele magát a majomba. Sokszor megtörtént már, hogy a lelket szétmorzsolja a történelem. De a ma, az nem történelem, mégis megesisik. Át lehet-e menteni magamat egy szelédobb korba, ki tudja?

***

1944 október közepén a Szálasi-féle nyilas proklamációval kitört Magyarországon a totális náci uralom. Mindent elöntött a gyilkolás. Az innen elvagyódó ábrándok nem tudtak többé szilaj vágatba kezdeni, végleg agyoncsapták őket.

Edit bujkált, de a kihűlő november közepére már csak egyetlen lehetősége maradt árnyékba vonulni, ha sikerül. Egy késő estén, a sötétbe burkolózó Vörösmarty utcában kereste a Skót Misszió Iskoláját. Ahol bejutott Szőke altiszt úr, magyarán pedellus alakosori lakásába. Ott húzta meg magát a feleségével s két gyerekével az ember, akit Editnek volt szerencséje ismerni korábbról. Hiszen egyik gyerekét pátyolgatta korábbi óvodájában. Így tudta róla, hogy titkos baloldali. Ő fogadta a csengetés után a gyorsan nyíló kapuban. Illegális pártmunkás volt, vörös szívvel. Meglepődött ugyan, de ha bújtatni kell e lányt, akkor ráállt. Hálás is volt Editnek, hogy korábban ingyen bízhatta gondjaira a gyereket. ... Szőke úr mindig a szekrénybe bújva hallgatta London rádióadását. Hogy valamit tudjon a világról, ha már a kormány az országnak bedugaszolta a fülét. Szerinte az emberek azért követik csukott szemmel a diktátorokat, mert nyitott szemmel nem követnék. Aztán magára mutatva halkán rákezdett a harci dalra ... „Föl, föl, ti rabjai a Földnek, / Föl, föl, te éhes proletár...” Megérintette Edit vállát, s a szemébe nézett.

– Tudod, én ebben az ígértben hiszek. Mert az Isten megcsalt minket. Ezért idegesíti annyira a

náci papokat a zsidók történelmi emlékezete. Egyszer majd szét kell zúznunk őket – mondta. Azt kérdezte magában, perverz dolog-e normálisnak maradni? És segített. Egy ötlete is támadt hirtelenjében. Felvitte az iskolaliftet az emeletre. A liftaknába egy sötétbarna takarót dobott. Majd mielőtt lesegítette volna Editet oda, még megkérdezte, hogy vállalja-e? Edit tehetetlenül bólintott. Amikor sikerült az akna aljában elhelyezkednie, Szőke úr fölé eresztette a liftet, lehozva azt a földszintre. Aztán üzempéptelenné is tette. A helyzet elég vacogtató lehetne, ha nem volnának ilyen brutális idők. De így örülni kell a menedékeknek.

Az arca közelébe ereszkedett rozsdás lift alja viszont méginkább letaszította Edit kedélyét a mélybe... Hová tűnt a világ? Micsoda koszban és homályban fekszel, te élő halott, sóhajtotta. ... A kényszer fektette ide a liftaknába. De egy gondolat is leviheti az embert a mélybe. Vagy fel az ég felé! Ez foglalkoztatta Editet. Csak szabadságot halott lenne? Amikor valami mocorog a hasában... A liftakna alján mozdulatlanul gubbasztott az élet. Hanyatt fekve s az ég felé nézve, Edittel csak a lomha lift alja nézett szembe. Ráereszkedett, rátelepedett szorongására, s a monstrum ott rostokolt fölötté végig a nyirkos éjszakában. ... Ám a hasában újra megmozdult a remény. Egy eljövendő élet az! Beleenyilalt a felelősség, hogy tényleg gyereket vár... Nem lehet félni, ez aztán a feladat. Összeomlani itt nem lehet. Csak hogyan kerülünk ki innen, kisbábám? Menteni kell a menthetőt... Most vált igazán értékesé az élet. Mennyi lehet az idő? Mint tegnap, ilyenkor. De hol van az már?... Félálomban akadoztak a gondolatai. Terhesen, szökésben egy liftaknában aludni? Itt még a macskát is felfalják az egerek. Mi lesz, ha kieszik az ember agyát... A zsidó történelem örökösön kivégzőosztagok előtt zajlik?

A liftaknában elterülve Edit igyekezett háritani a rémképet, hogy a saját sírjában fekszik. Békében képtelenség elképzelni, hogy egy háborúban az emberhez milyen közel jön a halál. De lehet-e félnie, ha egy új életet hord a szíve alatt? Őt nem érintheti meg a rettegés, mi köze hozzá, Ő a jövő csillaga! Fel kell bátorodni egy új dimenzióig, édesem... Tétlensége így vált Editben aktív elhatározássá. Nem adja fel! Lerakva ide a lét aljára, tudni kell, hogy ameddig ez eltart, neki pánik helyett értelmes gondolatokkal kell megpróbálnia kitölteni az űrt. Nehéz, de hát mennyi az életed által kimetszett idő? Ahhoz képest ez semmiség. Érdemesebb azon gondolkodni, milyen gyökereken is ágazol a múltba... Edit apai nagyapjára gondolt. Aki kiszabadíthatná most innen, ha élne. Klein Mór, Püspökladányból. Bár Hajdúszoboszlón élt. Kovács volt a mestersége,

ő volt az izmos „zsidó kovács”, sok kalapáccsal. Aztán három szorgalmas cséplőgép tulajdonosa is lett. Szombatonként viszont csak egy-egy falu határáig ment szekéren, onnan már gyalog. Mert nem volt ugyan vallásos, de ázesz sem. – Aki pimasz a hagyománnyal szemben, az córeszbe kerül – mondta. Edit ezt csak hallomásból tudta.

Hirtelen borzasztóan restelt szembenézni önmagával, mert félig fekvé jobbhíján maga alá kellett ürítenie. Aztán már szemérmeskedés helyett csak ép eszét őrizve szellőztette a nedves holmiját. A szűk hely dacára egy sarokba terelte a szagokat. Nem hagyta el az önbecsülés, hogy tehetetlen volna. ... A náci sértés ellenállóvá tette a lelkét. Kifosztottsága dacára sem engedett már teret a kétségbeesésnek. Jobb lesz tán az élet egyszer majd, ha a baba is élni akar... A nyomorult antiszemita képzelgése fertőző betegség. Sátáni elragadtatásuk a különböző félelmekkel teli tanácsalanságuk bűnbakkereséséből radikalizálódott ennyire. Kénytelen ezt érezni a mélyben. Edit fázósan húzta össze kabátját. Jó lenne most valami meleg ruha a hideg léleknek. De a tisztázó gondolkodás azért melegítette. ... Mit akarok a vacogástól, amikor az idén a hideg már a májust is kitepte a naptárból. Edit valamikor beleszeretett a táncba, és művész szeretett volna lenni. De az életkörülmények lebeszéltek erről. Azt súgta akkor magának, nem baj. Az ember legfeljebb önmagát tudja összefoglalni, úgysem a világmindenséget. Editet szinte elsodorta a felismerés, a határokat ő sem képes átlépni. Létezik-e rózsa tövis nélkül? Még a vallások sem képesek egységes világmagyarázatra. De a vágyat megőrizte Edit, legalább az őszintesége maradjon. – A szüzességemet már elvesztettem, de az ártatlanságomat nem – mondogatta. A művészeknek tudniuk kéne, hogy ne egymással versenyezzenek, hanem a saját eszményeikkel! Akkor nem néznek majd sohasem torz tükörbe. Dehát a fő gond most nem ez. Inkább az, hogyan lop el minden lehetőséget a magyar állam a zsidóktól. Lassan már levegő sem marad az élethez. A vágyak meghalnak ... Túléli-e az ember?

Harmadnap Edit egy szűk résen koszos, trappoló csizmákat látott. Fel s alá rohagáltak a lépcsőn. Ezek biztosan nem iskolások. Inkább megvadult idegbetegek, talán nyilasok, ki tudja. Nem szabad félni, gondolta. Nem merem megkérdezni magamtól, hogy meddig bírom. Így terelte el magától a rosszkor jött őszinteséget. A sok sáros csizma láttán Edit fagyosan arra gondolt, hogy ez a sok bűdös férfi katonaruhában nem tudja, a nőket nem legyőzni kell, hanem szeretni...

Editet a sírás határáig is űzte az ágaskodó kétely. Mit akarhatok én itt, ez egy tönkrement világ! Süket a jó szóra és az elfeledett emberség miatt ... Hova jön az a baba?

Szűk résen át láthatta csak a gyűlölet démoncsizmáit rohagálni, föl s alá. Ezeknek biztos örömet okoz a „Halál a zsidókra!” jelszó. Hol vagyok, talán mégis vendégségben a halálnál, kérdezte magától. De ha hű tudok maradni idealista önmagamhoz, akkor most tisztelhetem is a tűrőképességemet. Így simult szét benne a megnyugvás. Ám a csizmák idegesítően dobogtak tovább, összerondították az agyonkoptatott lépcsőt.

Éjjel négy óra tájban a szűk résen Szőke úr nézett le a liftaknába, egyenesen bele Edit arcába, s rémülten suttogott. – Ezeket a nyilasokat sajnos nem lehet megkérni arra, hogy menjenek a francba. Nekünk kell felmenni a padlásra. Azonnal! Ez itt holnaptól nyilasház lesz. – Szőke úr rendkívül zilált volt. Azt sem tudta, hogy csak az ő feje forog-e vagy a Föld, akkora zűrzavar van az egész városban... A padlásra menet azért Szőke úr altiszti álarcá mögül előbújt a társadalmi kérdésekre érzékeny énje. – A magyar szent korona kupolája alá beszurultak az emberek, de legalább nyivákolnának... Vagy észre sem vették? A sok sikertelenség után a magyar huszár nem a lován, inkább díszes csákóján lovagolhat már csak, szegény. Oda ám minden hősi vágy...

Felértek a padlás egy lezárható részébe. Ott Szőke úr letett egy vödör vizet s mellé üres üveget, amit kinevezett pohárnak. Adott egy kis enivalót és egy fedeles vödröt a szükséghez. Megígérte, hogy öt nap múlva mindenképp feljön, addig tartson ki Edit. A nyilasoknak majd azt hazudja, hogy kémény-ellenőrzésre kapott utasítást. Sajnálta, hogy csak ennyit tud tenni. A sürgető helyzet dacára Szőke urat pár másodpercre megragadta egy kérdés. – Tökéletesen csak az Örökkévaló alkothat, szokták mondani. És mi van az emberrel? – Ezzel a hittel teli kérdéssel vált valamikor Szőke úr baloldalivá. Szerinte manapság mélységes gonoszság tetézi a bajt, hogy Magyarország a rossz oldalon harcol. Túl sok a bűntárs hozzá... Mielőtt elment, még morgott egyet a bajsza alatt. – Az én lelkem nem fog hozzárohadni ehhez a rendszerhez. – Aztán elment s Editre zárta a padlásajtót.

Egyedül maradv Edit körbenézett. Ez a padlás nem éppen terasz az égben. Semmiképp sem. A november végi ég talán ezért hányt kopogós, hideg esőt a bűnfészekké vált városra. Egy jégkorszak kö-

zépén ülve Edit rádöbben, hogy generációja kisö-pört emlékezettel bambul a jövőbe... Most viszont ennie kéne már valamit, jelzett a gyomra. Egy hétig kell itt lehorgonyoznia, amíg talán kitörhet a beszorítottságból... Edit emlékezett, hogy hétévesen apai nagyanyjánál, Gleichmann Zálinál nyaralt Hajdúszoboszlón, még 1927-ben. A Szilfákajla úton az artézi kút mellett, kis nádfedeles parasztházban épp meggyújtották áhítattal a péntek esti gyertyát, a szombati nyugalom-várás jegyében. Amikor hirtelen óriási csörömpölés keltett rémületet. Kívülről hatalmas kővel bezúrták a zsidóház ablakát! Akkor gondolta először kislányfejjel, hogy ez több mint undokság, így biztos nem véletlen. Hiába volt dédapjának, a jóságos „Egyenes” Gleichmann Éliásnak minden emberséget bátorító legendája...

Edit belegondolt abba is, hogy ha ez az iskola nyilasházzá vált, akkor hiába kapott korábban a bujkáláshoz a nagylelkű Resch Gizitől keresztény papírokat. Itt és most ezek előbb agyonlőnék, mintsem azonosítanák... Ahogy erről a padlásról sincs kilátás, vannak kérdések, amelyekre nincs válasz, mert előbbre rohannak, mint a megválaszolhatóság... Edit nagyon szerette korábban a szürrealizmust, annak fantasztikumát. Ahogy egyszerre képes felmutatni a realitást s abból kipattintva többféle absztrakciót. Ettől igazán emberi az. De itt most nem kap levegőt semmiféle absztrakció. Csak a túlélés vágya nyüszít, rekedten. A realitás söpörhet el? ... A méltatlan magány közepén ülve merengett Edit. Lehet, hogy végiggondolni valamit nehezebb, mint kimondani bármit is. A lebutított nép nem láthatja, hogy itt milyen csata folyik a nemes szellem ellen. A tudatlanság mindent visz! Gondolatherélő idők. Mégis fényezett történelemmé fakul majd egyszer az emlékezetben... Ez rossz.

Körbenézett, s hiába volt ez a pillanatnyi menekülés padlása, elhagyatottságában tudta, hogy nem a mennyország. Árván úgy érezte magát Edit, mint a mi kicsinyke Földünk a világegyetemben, anyag a nagy semmibe dobva. Megkondul-e az örökkévalóság?... Aztán valahonnan a távolból aranyoskodó operett zene szűrődött fel. Talán az utca túloldalán próbálta meg valaki legyőzni a tetőcserepeken doboló esőt. Talán a gondtalanságot sugalló, de halálraítélt bakelitlemezeit hallgatta meg utoljára elandalodva a várható nagy bombázások előtt. Így mentette magában a helyzetet Edit. De miért is? Hiszen Magyarországon mindig összecsengett az operett monumentális idiotizmusa a történelem monumentális pátoszával, eltakarva ezzel annak lényegét. Aztán így mindkét túlhabzó ízé kiüresedett. A

sok magyarázkodás dacára is. El kell búcsúzni itt a vidámságtól... Hiányozni fog, nagyon hiányozni.

A megkergetett lélek nyugalomvágya Editet egy vaskos tetőgerenda alá húzta. Ahol előbukkant valami merészség, amivel továbbgondolta az előbbieket. ... Ez egy civilizált ország lenne? Mit jelent az? Hogy halálcsárdást táncol? Itt semmit sem tanultak a történelemből... Hogy egy háború vége a béke lenne, s utána óriási fejlődés következik? Ugyan. Idővel jön a következő háború. Az ember már csak ilyen... Nagy dolog, ha egy író az igazat s jelentőset szépen képes elénk tárni, hogy az ránk találjon. Hogy is mondta ő... „Azért születünk a világra, hogy valahol otthon legyünk benne!” Milyen igaz. De az hol van ma? Túl sok itt az aktív brutál, kiszántanak az anyaföldből. És mennyi mulya bologató ...

Mérsékelt elégedettség lehetett a bezártságban, hogy azért ivóvíz jutott még az elkövetkező napokra. Dehát mosakodás nélkül nem lehet női önértet. Korán megtanulják ezt a lányok, a havi riadóztatás nyomán. Am itt férfiak uralkodnak a rettegést, s nincs kihez szólni. ... Pali kérdezte egyszer, hogy miféle gravitáció tart minket egy ilyen ellenséges Magyarországon? Felidézve a középkori vándorlás-kényszert... De Pali, ha kétségbeesett, a matematikához menekült, meg a zenéhez. Neki jó. Érezte, az igazi zene tiszta lebegés meg emberszelídítés egyszerre, ajándék!

Ülni a tetőcserepek alatt, miközben nincsen kilátás az égre, dühítő fölöslegesség-érzés. Nincs egy újság sem, valami olvasnivaló. Ezért csak emlékezni lehet, mit is olvashatott az ember két szökevény között. Például azt, hogy Keleten a náci érzelmű főmufti, Husszeini is tagadja a békés egymás mellett élés bármilyen lehetőségét a zsidókkal. Mi ez az állandó történelmi kiszorítás, e vacak krokodilosdi? ... De itt a padlásra a képzelőerőbe torkollik csak a szétszóratást szenvedett zsidó nép tudata. Milyennek is kéne lennie egy vallása és nemzete kettős fonalából szőtt tudatnak a különböző diaszpórákban? Meddig bírja e végtelenségig szétfeszített gumi szakadás nélkül? ... Aki nem akarja megérteni a zsidók hagyományörzését, az nem is értheti. De nem kéne azért gyilkolni.

Kevés csend adódik az életben gondolkodáshoz, mégis ... Edit ült a tétlenség közepén, de nem hagyta eluralkodni. Átlátta, hogy e házban előjött az emberben rejlő ördög, a brutális nyilasok. Kár, hogy a közönyös köznép, a szűkölvő magábahúzó utca

népe nem akarja tudni ezt. Hogy mi is folyik a zsidókkal. Az ember itt megsemmisülhet... De csak úgy legyilkolják a népet, az én népemet? Mert azzá lettünk a szenvedéseink nyomán. Ez nem helyi érdekű fájdalom... Nem vagyok egy lombhullajtó nyárfa, csak mit tehetnék? Sodródik a remény...

Iszonyatos robbanás tépte fel a padlás szárnalmas csendjét! A közelben szorgoskodó Nyugati pályaudvart kezdték bombázni. Talán az amerikaiak. Ne legyen tovább katonai elosztó bázis. Reszkettek a tetőcserepek, dőltek a házfalak, de nőtt az öröm is Editben. Bár itt nem mehetett le az óvóhelyre, de talán így közeledik e körzethez a megmenekülése. A karjait összevonta remegő hasán. Hallását elapasztotta a rettentő robaj, de bízni kezdett a jövőben. Hacsak nem omlik fejére ez a végjáték... Őrületese amerikai parádé. Bombáznak, s vérzik az ég! Közelben a pályaudvar, biztosan lángokban áll már. De ezek az iszonyatos hangrobbanások talán elűzik végre a fasizmust... Csak nehogy beszakadjanak itt a padlás falai. Ha fejedre omlik egy tető, akkor már nem kérdezheted, hogy miért nem mehetnél le az óvóhelyre.

Edit úzótt magányában négykézláb mászva keresett egy még távolabba eső sarkot a tető alatt. Bele kellett ott ülnie egy halom porba, mert nem adódott más hely a tombolás átvészelésére. S hogy egy védtelen nőből ne váljon szűkülő állat, próbálkozni kellett normális emberre jellemző kérdések feltevésével... Mi történik itt? Lehet, hogy a nácizmus fejszéje széthasította a zsidó identitásomat? Mert még az Isten hatalmában sem áll eltörölni a gyűlöletet irántunk... Legfeljebb megmenthet minket! Ebben reménykedett egy porban ülő, baloldalra sodródott ateista, miközben a vizesüveg után nyúlt. Hogy a korábbi kötelék tán kitart még addig... Segíthet-e a száraz kenyéren rágódó képzelet megfejteni, miért a gyengécske zsidóktól való félelem váltja ki leginkább a kegyetlen s véres antiszemitizmust? Vetélytárs lennék, amikor nem is...

A sarokban egy odadobott, durva zsákvászonra dőlve Edit álom helyett újra az éber emlékezésbe ringatta magát. De jó lenne most otthon a meleg ágy, ahol az ember elengedetten bevackolhatja magát a pihenésbe, ami oly jó volt, de csak volt... Edit lassan becsukódó, álmos szeme előtt ellibbent még egy furcsa évszám, 1897. Akkor született édesanyja, Mäth-Martony Klára. Mi lehet vele? Mert ugyan Edit megszökött a téglagyárból táguló pocakja irányában, de az anyja ottmaradt, egyedül. Csak mostanra értette meg anyjának egy korábbi megjegyzését, melyet hajdan sóletfőzés közben tett. – Békében lehetnek hangulataid, de az semmi. Egy háború borzalmában kell tudnod, mi a dolgod. Az a valóban embert próbáló... – Editet nagyon bántotta minden, ami szétgurul az életben. Akkor megfogadta, hogy amint lehet, visszamegy anyjáért, akár a gettóba. Mert hallotta, hogy átkerültek oda... De 1897 volt az az év is, amikor Herzl Tivadar megszervezte Bazelben az első cionista világkongresszust. Hogy a sok hontalan zsidónak legyen reménye majd az újjászülető Izrael földjén... Érdekes egybeesés ez, bátorságot ad. Edit próbált úrrá lenni folyamatos idegességén, s azt csak valami rossz viccnek felfogni. Most menjen az anyaboltba, hogy vegyen egy másikat? Nem. Érte kell mennie! Csak hogyan? Használható-e még a trükk, hogy Kóbor-Klein Editből egy időre Resch Gizella kerekedett? Életveszély már itt bármilyen papírban bízni...

A hideglelős november legvégén adódott mégis a lehetőség, hogy Edit bemenjen anyukájáért a budapesti nagy-gettóba. Hogy együtt legyenek. Azt nem lehetett tudni, hogy Klári mikor, hogyan s miért került épp oda, meddig kell ott lennie. Be kell érte menni! És a bátor lány bement akkor az anyjáért... De kijönni már nem tudott. Az őrzés fojtogató volt, a jövő jósolhatatlan, maradtak az elfelejtett imák...

